

ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ТЎҒРИДАН-ТЎҒРИ ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯ ВА ХОРИЖИЙ КРЕДИТЛАР ЖАЛБ ҚИЛИШ САМАРАЖОРЛИГИ ТАҲЛИЛИ

Маматов Б.Ш

PhD, Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7352373>

Аннотация. Ушбу мақолада тўғридан-тўғри хорижий инвестиция ва хорижий кредитлар жалб қилиш самарадорлиги таҳлили келтирилган. Кимё саноати корхоналари мисолида хорижий кредитлар ва молиявий самарадорлик кўрсаткичлари ўзаро таъсири ўрганилган. Хорижий инвестиция жалб қилиш орқали самарадорликни ошириш йўллари тўғрисида илмий хулосалар келтирилган.

Калит сўзлар: Хорижий инвестиция, хорижий кредитлар, капитал самарадорлиги, активлар самарадорлиги, инвестициявий жозибadorлик.

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ И ИНОСТРАННЫХ ЗАЙМОВ В ЭКОНОМИКУ УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. В данной статье представлена эффективность привлечения прямых иностранных инвестиций и иностранных кредитов. На примере предприятий химической промышленности изучено взаимодействие внешних займов и показателей финансовой эффективности. Представлены научные выводы о путях повышения эффективности за счет привлечения иностранных инвестиций.

Ключевые слова: Иностранные инвестиции, иностранные кредиты, эффективность капитала, эффективность активов, инвестиционная привлекательность.

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF ATTRACTING FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND FOREIGN LOANS TO THE UZBEKISTAN ECONOMY

Abstract. This article presents the effectiveness of attracting foreign direct investment and foreign loans. The interaction of foreign loans and financial efficiency indicators was studied on the example of chemical industry enterprises. Scientific conclusions are presented on ways to increase efficiency by attracting foreign investment.

Keywords: Foreign investment, foreign credit, capital efficiency, asset efficiency, investment attractiveness.

1. Кириш

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида: “Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, қайси давлат фаол инвестиция сиёсатини юритган бўлса, ўз иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришган. Шу сабабли ҳам инвестиция – бу иқтисодиёт драйвери, ўзбекча айтганда, иқтисодиётнинг юраги, десак, муболаға бўлмайди. Биз фақат инвестицияларни фаол жалб қилиш, янги ишлаб чиқариш қувватларини ишга тушириш ҳисобидан иқтисодиётимизни жадал ривожлантиришга эришамиз. Иқтисодиётдаги ижобий натижалар эса ижтимоий соҳада тўпланиб қолган муаммоларни тизимли ҳал этиш имконини яратади. Буни ҳаммамиз чуқур тушуниб олишимиз ва ишимизни шу асосда ташкил этишимиз шарт. Хорижий инвестицияларни кенг жалб қилиш учун мамлакатимизнинг инвестиция салоҳиятини тўла намоён этиш чораларини кўришимиз кундалик ҳаётимиздан жой олган энг долзарб

масалалардан бири бўлмоғи лозим”, деб таъкидлаб, хорижий инвестицияларнинг иқтисодий ривожлантиришдаги ғоят муҳим аҳамиятини ва уни жалб қилишнинг долзарблигини эътироф этади.

Бугунги кунда ишлаб чиқаришнинг ҳолати, миллий иқтисодий корхоналарининг асосий воситаларининг ҳолати ва техник жиҳозланиш даражаси, иқтисодий таркибий ўзгартириш имконияти ва ижтимоий ва экологик муаммоларни ҳал қилиш инвестиция сиёсатининг самарадорлигига боғлиқ. Инвестициялар корхоналарни, алоҳида тармоқларни ва умуман иқтисодий ривожлантириш учун асосдир, чунки ҳозирги вақтда миллий иқтисодийнинг техник ва технологик даражаси паст, ишлаб чиқариш ва саноат таркиби ноаниқ, асосий воситалар ва ишлаб чиқариш қуввати эскирган бир вақтда корхоналар учун замон талаблари даражасига мослашиш учун керак ресурсларни таъминлайди.

Чет эллик сармоядорлар, хорижий кредиторлардан фарқли равишда ўзларининг инвестицияларига қўшимча равишда мамлакатга цивилизациялашган бозор элементларини: юқори сифатли менежмент, бошқарув тажрибаси, маркетинг, инновацион ресурслар, ахборот технологиялари, халқаро ҳамкорлик стандартлари, улар ўрнатган алоқалар ва савдо йўналишлари орқали жаҳон бозорига чиқиш имкониятларини олиб келмоқдалар.

2. Адабиётлар шарҳи

Жаҳон амалиётида, иқтисодийга тўғридан-тўғри хорижий инвестиция жалб қилиш самарадорлиги борасида кўплаб илмий тадқиқот ишлари амалга ошириб келинмоқда. Ушбу тадқиқотларда халқаро молия бозорларига кучли интеграциялашувни таъминлаш орқали хорижий инвестицион банклар ва фондлар билан инвестициявий йўналишда ҳамкорликни ривожлантириш, ҳамда, хорижий кредитлар ва инвестицияларни жалб қилишни ривожлантириш муаммолари ва афзалликлари белгилаб берилган.

Миллий иқтисодийга хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва улардан самарали фойдаланиш йўллари шакллантириш доирасидаги қатор тадқиқот изланишлари хорижлик иқтисодчи олимлардан С.Лиесбетх, М.Миет, С.Жо илмий изланишларида алоҳида аҳамият касб этади. Тадқиқотчилар фикрича, ўтиш даври мамлакатларида иқтисодий либераллаштириш жараёни тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш тизмини такомиллаштиришнинг муҳим омили ҳисобланади. Тўғридан-тўғри капитални тўплаш ва технологик ноу-хау орқали миллий корхоналарга технологиялар ва билимларни жалб қилиниши иқтисодий ўсишнинг барқарор суръатларини таъминлайди.

М.В.Чараева илмий тадқиқотларида ташкилотларнинг реал сармояларини молиявий бошқариш жараёнларининг концептуал асослари ўрганилган. Инновацион йўналтирилган иқтисодий шароитида реал сармояларни стратегик молиявий бошқариш хусусиятлари баён этилган.

Д.Ш.Бабабекова, Б.О.Турсунов тадқиқотларида фаол инвестицион жараёнларни рақобатбардош иқтисодий шакллантиришдаги ўрни, фаол инвестициялар орқали рақобатбардош иқтисодий шакллантиришнинг хориж тажрибаси ва ундан самарали фойдаланиш имкониятлари ўрганилади.

Ф.У.Умаров тадқиқотларида иқтисодийнинг тегишли тармоқ ва соҳаларига инвестиция жалб қилиш кўламини кенгайтиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмлари ва ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинади..

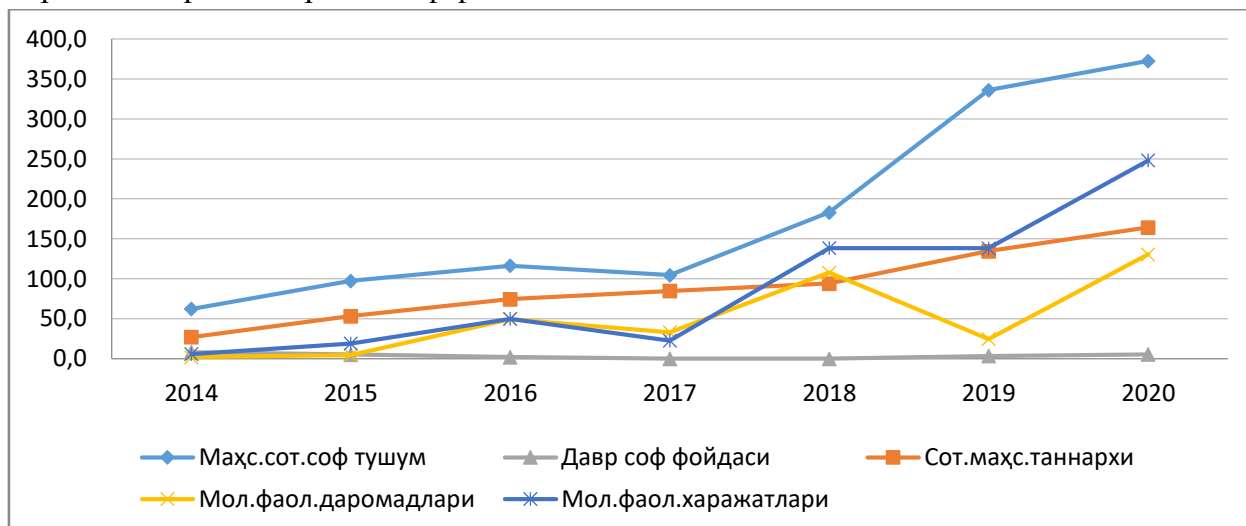
Хамидулин М.Б. илмий тадқиқотларида Ўзбекистон иқтисодиётига жалб қилинган инвестициялар самарадорлиги таҳлиллари асосида мамлакат иқтисодиётини модернизациялаш жараёнини молиялаштириш хусусиятлари баён қилинган.

С.Э.Элмирзаев томонидан амалга оширилган тадқиқотларда акциядорлик капиталига хорижий инвестицияларни жалб самарадорлиги, акцияларни халқаро бозорларга чиқариш орқали капитал жалб қилиш йўналишлари баён этилган.

3. Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

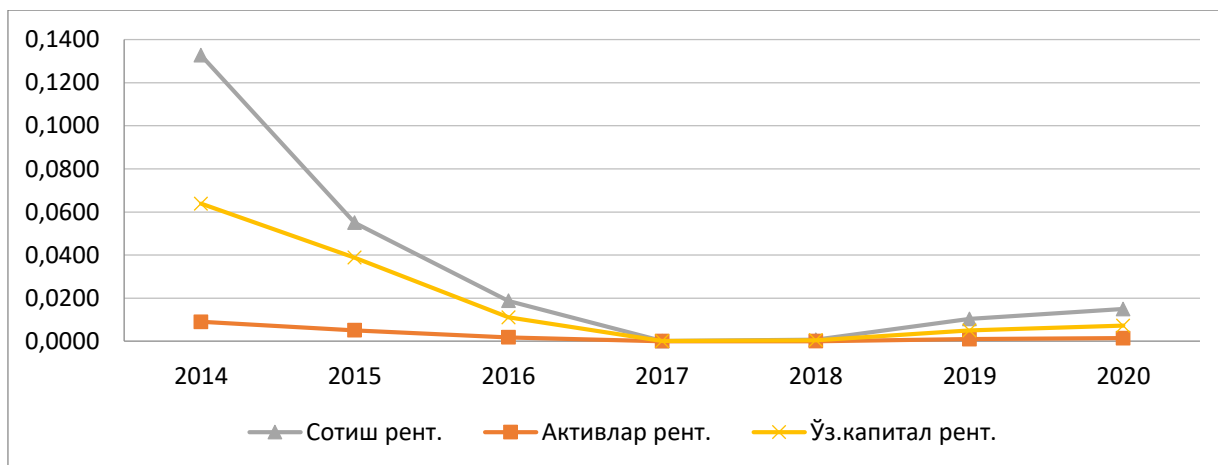
Акциядорлик жамиятлари янги лойиҳаларини хорижий кредитлар ва хорижий инвестициялар орқали молиялаштириш самарадорлиги «Дехқонобод калий заводи» АЖ мисолида ўрганилди.

Ушбу корхона асосий калий ўғитларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган бўлиб, унинг маҳсулоти ички бозорга ва экспортга йўналтирилади. Аграр соҳа учун корхона маҳсулоти жуда зарур бўлгани ва бозор талаби қониқарли бўлишига қарамай корхона молиявий барқарорлиги ва самарадорлик кўрсаткичларида қатор муаммолар борлигини кўришимиз мумкин. Хусусан, йилдан-йилга сотишдан соф тушум барқарор равишда ошиб борганига қарамай корхона соф фойдаси ошмаган.

1 - расм. “Дехқонобод калий заводи” АЖ асосий фаолият кўрсаткичлари, млрд.сўм.

Ушбу ҳолат сабабини унинг баланс кўрсаткичларидан кидирганимизда узок муддатли дебитор қарздорлигининг ошиб кетиши ҳисобига корхона жорий активларидан деярли маҳрум бўлганини кўришимиз мумкин мумкин. Айниқса валюта курсидаги фарқ эвазига корxonанинг молиявий фаолиятдан олган, зарари корхона рентабеллик кўрсаткичларининг тушиб кетишига сабаб бўлиши, унинг айланувчанлик кўрсаткичларида яхшиланиш аломатларининг пайдо бўлиши аслида активлардан самарали фойдаланилаётганини билдирмаслигига олиб келди.

2 - расм. Корхона баланс кўрсаткичлари, млрд.сўм.

Корхона молиявий ҳолатининг ёмонлашишига яна бир сабаб: чет эл валютасида олинган банк кредити бўлиб, у бўйича мажбуриятларнинг бажарилиши корхонанинг молиявий фаолиятдан олаётган зарарини янада кучайтирмоқда. Ушбу кредитлар:

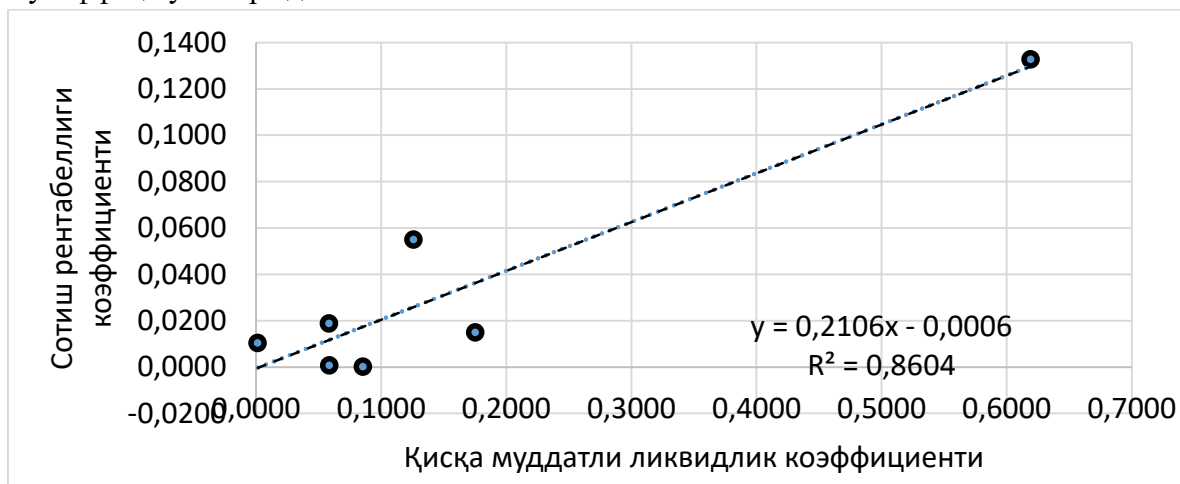
- Хитой Эксимбанки томонидан Хитой Ҳукуматининг имтиёзли кредит линияси доирасида 110,5 млн. АҚШ доллари миқдоридagi кредит,

-128млн. АҚШ доллари миқдоридagi Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағлари "Ўзсаноатқурилишбанк" АТБ томонидан 7 йил муддатга қайта молиялаштирилган, шу жумладан 3 йиллик имтиёзли давр билан, йиллик 2,25 фоиз ставкаси билан ҳамда банк маржаси қўшилган ҳолда молиялаштириш жалб қилинган.

«Дехқонобод калий заводи» АЖ лойиҳаларни молиялаштириш учун тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб қилинмаган балки, давлат кафиллиги асосида хорижий молия институтларининг маблағлари жалб этилган, бу маблағлар эвазига асосан Хитойда ишлаб чиқарилган ускуналар сотиб олинган. Ҳозирда заводнинг 2-босқич лойиҳаси тўлиқ яқунланмаган, яъни электр таъминотидаги ва осма канат йўли қурилиши ишлари тўлиқ яқунланмаган, қайта ишлаш мажмуаси эса ишчи ҳолатга келтирилган. Бунинг натижасида етарли хом ашё билан таъминланмаганлиги ҳисобига корхона асосий ишлаб чиқариш цехлари тўлиқ қувватда ишлаш имкониятини йўқотмоқда лекин ишлаб чиқариш харажатларига қайта ишлаш мажмуаси ускуналарининг амортизация харажатлари ва бошқа доимий харажатлари, молиявий харажатлар, кредит юктамалари қўшиб ҳисоблашга мажбур бўлинмоқда ва бунинг натижасида корхона томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулот таннархи жаҳондаги етакчи калий хлор ишлаб чиқарувчи корхоналардан анча юқори бўлмоқда. Натижада корхона маҳсулотини экспорт қилиш имконияти тобора пасайиб бормоқда ва корхона иқтисодий самарадорлиги жуда ҳам паст бўлиб қолган.

Корхонанинг валютада олинган кредитларини муддатидан олдин ёпиш ва молиявий фаолиятдан олинаётган зарарни сезиларли равишда камайитириш, ва оҳир-оқибатда соф фойданинг сезиларли равишда оширишга имкон берар эди. Масалан, 2019 йилда фоиз тўловлари 32,6 млрд. сўмни, соф фойда эса 5,6 млрд. сўмни ташкил қилган бўлиб, банк кредитларининг муддатидан олдин ёпилиши ва фоиз тўловлари бўйича

иқтисод қилинадиган маблағ ҳисобига соф фойдани бир неча баробар оширишга муваффақ бўлинар эди.

3-расм. “Дехқонобод калий заводи” АЖнинг 2016-2020 йилларда ўртача сотиш рентабеллиги кўрсаткичининг қисқа муддатли ликвидлик коэффициентиغا корреляцияси

Фоиз тўловларидан қутулиш корxonанинг қисқа муддатли ликвидлик кўрсаткичларининг яхшиланишига сабаб бўлар эди. Бу эса рентабеллик кўрсаткичларига ижобий таъсир кўрсатиши мумкин. Дарҳақиқат, сотиш рентабеллигининг қисқа муддатли ликвидлик коэффициентиغا боғланишини тадқиқ қилганимизда улар орасида корреляция даражаси 0,9276 эканлиги топилди. Умуман олганда муаллиф фикрича, корxonани бошқарув тизимида, хусусан молиявий ва инвестицион менежмент соҳасида жиддий муаммолар мавжуд.

Кимё саноати корxonаларидан бири бўлган «Максам-Чирчик» АЖнинг акцияларини хорижий инвестиция жадб қилиниши эвазига корxonанинг бошқарув фаолиятидаги ва иқтисодий кўрсаткичларида катта ўзгаришлар рўй берди. 2007 йилда Чирчиқ шаҳридаги «Электркимесаноат» АЖ акцияларининг 49% Испаниянинг «Махам Corp, International S.L» компаниясига инвестиция киритиш шарти билан сотилди ва жамият номи «Максам-Чирчик» АЖга ўзгартирилган эди. Шундан сўнг Кимё саноати корxonаларининг 2007-2011 йиллар даврида модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш дастурига биноан учта йирик лойиҳа амалга оширилди.

«МахамCorp, International S.L» компанияси томонидан «Максам-Чирчик» АЖда фақатгина ишлаб чиқариш жараёни усқунлари модернизация ва реконструкция қилиниб қолмасдан корxonанинг бошқарув жараёни ҳам ўзгартирилди ва корxonага корпоратив бошқарув жорий қилинди бу эса ўз навбатида ўзининг самарасини берди буни корxonанинг сўнги йиллардаги фаолиятининг самардорлигининг ошишида ҳам кўришимиз мумкин (3.1-жадвал). Корxonада олиб борилган реконструкция ишлари, натижасида ва маҳсулот таннархини пасайтиришда эришилган ютуқлар, давр харажатларининг камайтирилиши, молиявий фаолиятнинг бошқа харажатларининг қисқартирилиши, солиқ сиёсатининг тўғри олиб борилганлиги ва давлат томонидан яратилган шароитдан тўғри фойдаланилгани эвазига ва бошқа солиқлар турининг камайтирилганлиги эвазига жамиятнинг соф фойдаси 2018 йил 57, 4 млрд. бўлган бўлса 2019 йилда бу кўрсаткич 123,3 млрд.гача оширилган шунга нисбатан корxonанинг

рентабеллик кўрсаткичлари 2018 йил 9,19 % бўлган бўлса 2019 йилда бў кўрсаткич 13,24%га ошган.

4. Хулоса ва таклифлар

Корхоналарга кредит ўрнига, хорижий инвестицияларни жалб қилиш нафақат кўшимча молиялаштиришни жалб қилиш, балки янада самарали бошқарув ва ишлаб чиқариш жараёнларини жорий этиш орқали иқтисодий ривожланишнинг янги босқичига ўтиш имконият беради.

Хорижий инвесторларнинг инвестицион қарор чиқаришлари учун корхона ҳолати тўғрисида зарур ахборот билан таъминлаш учун иқтисодий, мулкӣй, молиявий ҳолати ва ўтган давр фаолияти натижалари ҳақидаги рақамли ва тушунтириш матнларидан иборат ҳисоботга эҳтиёж туғилади.

Жаҳон амалиётида инвесторларни жалб қилишнинг самарали ахборотий усулларидан бири - Инвестициявий тизерни тайёрлаш ва уни потенциал инвесторларга тақдим этишдир. Инвестициявий тизер инвестиция жалб қилувчи ва инвестор ўртасидаги муносабатлар занжиридаги дастлабки бўғин ҳисобланувчи энг биринчи ҳужжатдир.

Хулоса ўрнида таъкидлаш мумкинки ҳар қандай тармоққа кредит жалб қилгандан кўра хорижий инвестиция ва замонавий бошқарувни жалб қилиш орқали корхоналарда модернизация ва реконструкция ишларининг тўғри олиб борилиши корхоналарнинг иқтисодий самарадорлигининг ўсиши учун хизмат қилар экан.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2018 йил 29 декабрь № 271-272 (7229-7230) сони.
2. Liesbeth Colen, Miet Maertens and Jo Swinnen. Foreign direct investment as an engine for economic growth and human development: A review of the arguments and empirical evidence. January 2009
3. Чараева М.В. Финансовое управление реальными инвестициями организаций: учебное пособие / М.В. Чараева. Москва: Альфа-М, 2014. 240 с.
4. Бабабекова Д.Ш, Турсунов Б.О. Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш орқали рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш йўналишлари. Илмий- оммабоп рисола. Т. “Иқтисод-Молия” 2019, 40 б.
5. Усаров Ф.У. Инновацион-инвестиция фаолияти тадбиркорликнинг муҳим омили. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. №1, январь 2018 йил
6. S. Elmiraev The practice and analysis of mass positioning of shares of joint-stock companies. PRACTICE, 2019
7. Хамидулин М.Б. Основные направления оптимизации структуры финансирования экономики узбекистана современная наука: актуальные проблемы и пути их решения. №1, январь 2019 г.